SBM1884 Vrold V del 2
Kulturhistorisk rapport for systematisk undersøgelse

Skanderup sogn, Hjelmslev herred, tidl. Skanderborg amt. Sted nr. 16.02.08. Sb.nr. 190.
KUAS nr. 25/06382

MUSEUM SKANDERBORG

Indhold

Indledning 3
En udgravning 4
Det omkringliggende landskab 5
Udgravningens resultater 7
Hustomt K1 10
Hustomt K2 12
A46 Tofteskel 14
Grøft A46 15
Recente anlæg 16
SBM1884 Vrold V del 2 i perspektiv 17
Administrative data 18
Relevant litteratur 19
Tidstavle 20

Indledning

I forbindelse med anlægsarbejde og byggeri af nyt parcelhus ved Vrold, gennemførte Museum Skanderborg i juni måned en mindre systematisk udgravning på et areal på cirka 468 m2. Ved undersøgelsen fremkom der spor efter væsentlige fortidsminder i form af minimum to hustomter, formentlig fra bindingsværkshuse samt en grøft, der tolkes som et tofteskel.

Både hustomter og tofteskel foreslås dateret til yngre middelalder eller renæssancen, men enkelte keramikskår af ældre rødgods kan indikere aktivitet fra ældre middelalder. Trods det begrænsede areal gav undersøgelsen vigtige resultater, der bekræftede de teorier man havde omkring den middelalderlige landsby Vrolds udstrækning mod øst. Efter endt undersøgelse blev arealet frigivet til anlægs- og byggearbejde.

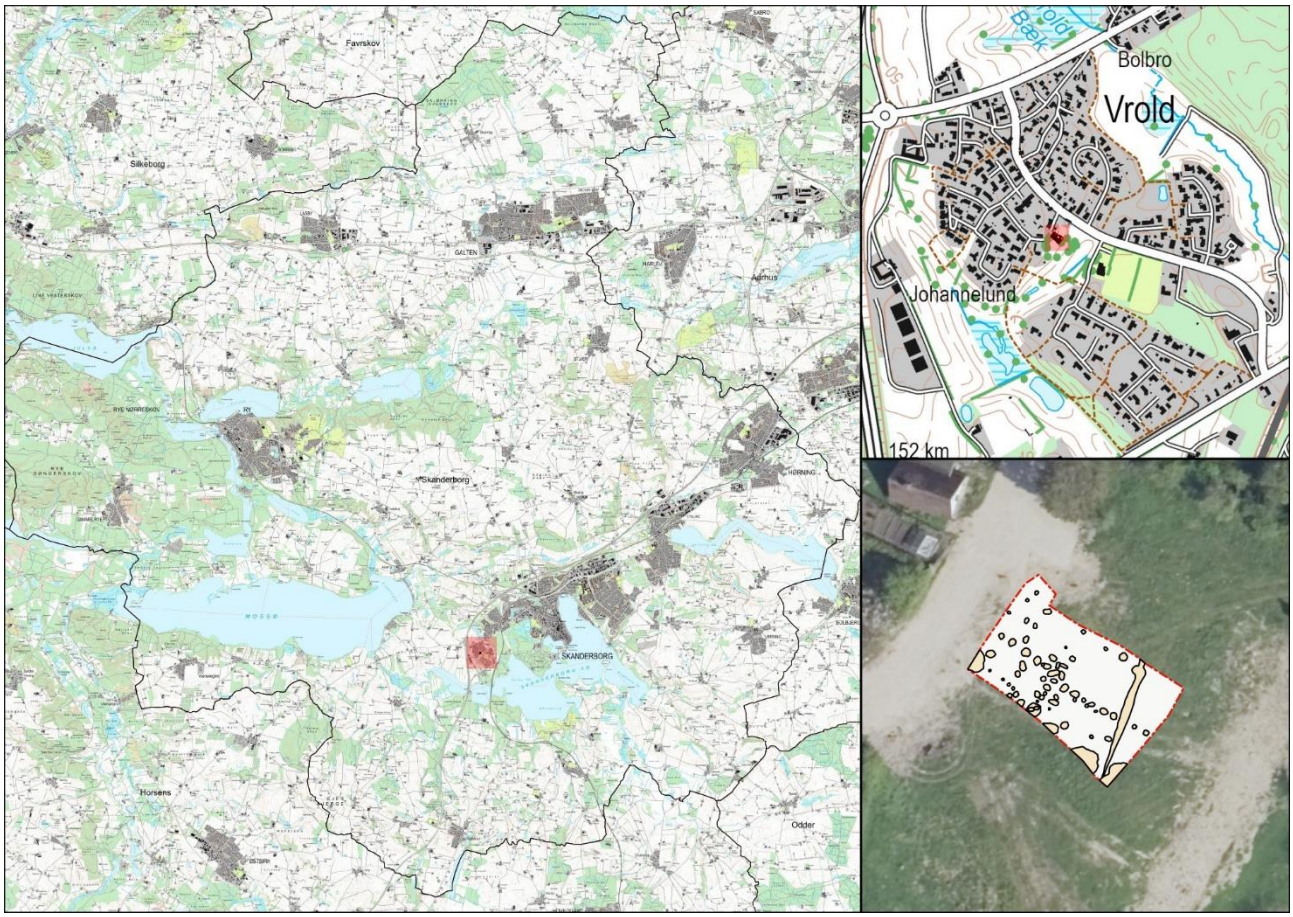

Figur 1: Oversigtskort med placering af det undersøgte areal.

En udgravning

Lige nede under mulden i det kuperede landskab i Østjylland, kan man stadig finde spor efter tidligere tiders aktiviteter. Spredt ud i landskabet ligger der stolpehuller fra huse og, grave fra begravelser, gruber fra madlavning og gruber med affald og mange andre spor. Disse spor er alle med til at fortæller om de mennesker der før os har levet og haft en dagligdag, også for flere tusinde år siden.

Når man i dag, skal lave anlægsarbejde, hvad enten det er motorvej, bygge huse eller udvinde råstoffer, så er der en risiko for at disse spor bliver ødelagt eller beskadiget. Derfor kan museerne i samarbejde med bygherre og entreprenører planlægge og udføre arkæologiske forundersøgelser, der er med til at afdække hvorvidt der er arkæologi i jorden og i hvor stort omfang.

Ved en forundersøgelse graver man med gravemaskine lange grøfter, som er mellem 2 og 3 m brede, og som ligger med cirka 15 m mellemrum. Grøfterne er, i det omfang landskabet tillader det, orienteret nord-syd. Fordi især hustomter fra oldtiden, som betragtes som væsentlige fortidsminder, er orienteret omtrentlig øst-vest, har man med nord-syd orienterede grøfter, størst sandsynlighed for at påtræffe dem. I grøfterne graver man ned til undergrunden, der i det meste af landet, ses som et gul eller grågult lag af sand, grus eller ler, der er aflagt under sidste istid for cirka 13000 år siden.

I den gule undergrund vil man kunne se spor af mange slags, spor efter trærødder, pløjespor og så videre, men stolpehuller, grave og andre gamle nedgravningen vil også kunne ses (se **Fejl! Henvisningskilde ikke fundet.**.)

Hvis det er tilfældet, at der er spor efter grave eller hustomter, eller andre lignende væsentlige fortidsminder i forundersøgelsen, så kræves det, at der foretages en systematisk undersøgelse af det areal der bliver berørt af jordarbejdet. Ved den systematiske undersøgelse afrømmer man en større flade med gravemaskine, og alle nedgravninger (anlæg), nye som gamle bliver opmålt med GPS. Alle anlæg bliver så undersøgt, ved at snitte anlægget. Det vil sige at man graver halvdelen af anlægget væk, så man kan registrere og beskrive form, dybde, udseende og tolke på funktion.

Til sidst skrives der en bygherrerapport og en kulturhistorisk rapport (som denne) der samler op på alle resultater, fund og tolkninger. Så selv om moderne anlægsarbejde ødelægger og sletter spor fra fortiden, så har arkæologerne registreret og dokumenteret tidligere tiders aktivitet i området, så det kan indgå i fremtidens forskning, og som et naturligt led i udviklingen erstattes dele af fortiden, med dele af fremtiden.

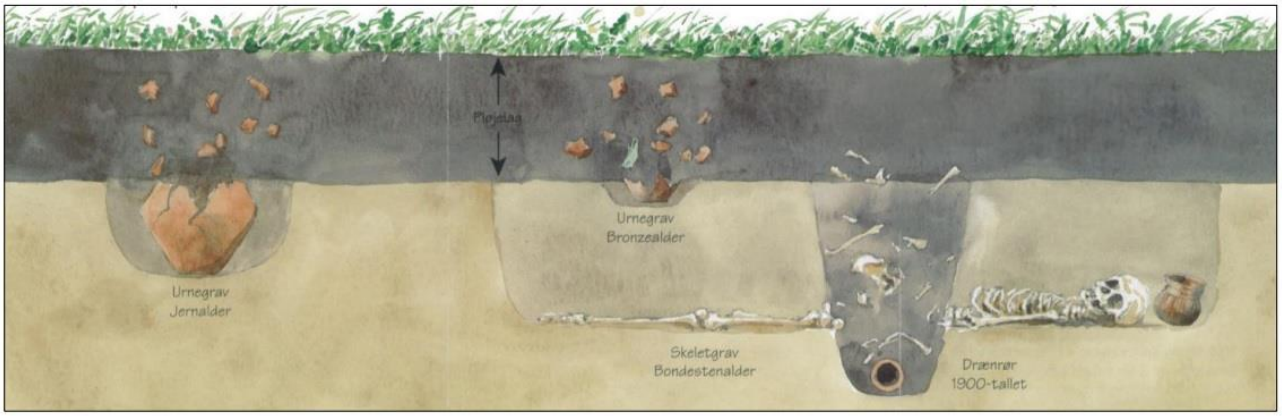

Figur 2: Fortidsminderne er bevaret i undergrunden, men kan blive forstyrret af moderne nedgravninger. (Illustration, Vejle Amt)

Det omkringliggende landskab

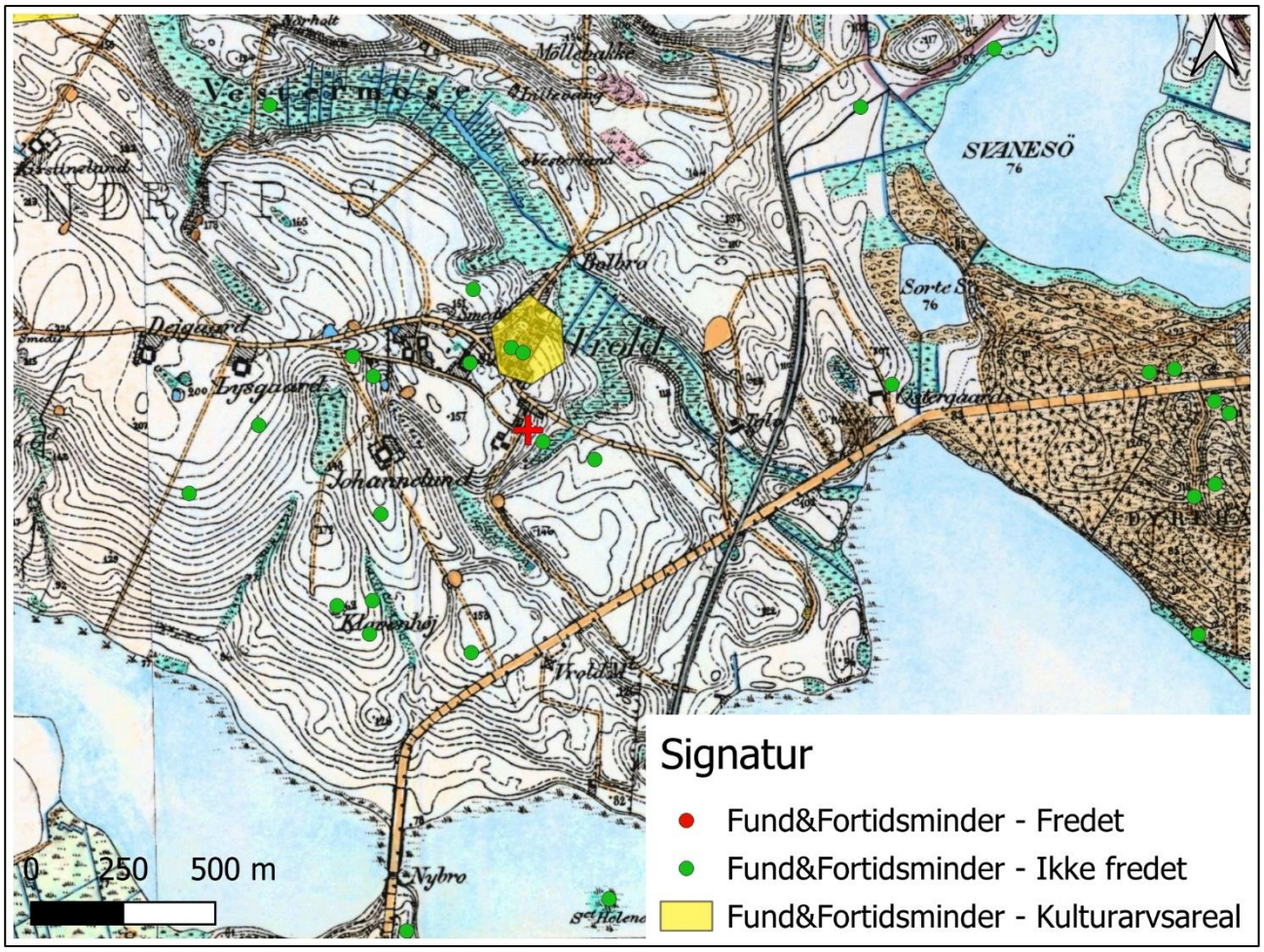

Figur 3: Uddrag fra kortserien Høje målebordsblade fra 1842-92. Kortserien er både meget præcis og viser samtidig det danske landskab inden industrialiseringen og det intensive landbrugs påvirkning. Det undersøgte område er markeret med rødt kryds.

På et større og relativt højtliggende plateau på den østlige del af en stor bakkeø, ligger landsbyen Vrold i læ for vestenvinden, og er i dag næsten helt integreret i Skanderborg by. Bakkeøen er afgrænset mod vest af Mossø, og mod øst af Skanderborg Sø. Nord for bakkeøen ligger Vestermose, der som et udbredt vådområde forbinder de to store søer. Mod syd, bugter Tåning Å sig gennem en bred ådal og forbinder ligeledes Mossø og Skanderborg Sø.

På hele den store bakkeø ses der udbredte og relativt jævne plateauer, der både i dag og i fortiden har været attraktiv agerjord, og med let adgang til vand og græsningsarealer. Samtidig har bakkeøen været let af forsvare, da der kun har været adgang med båd og eller via vadestedet ved Fuldbro Mølle over Tåning Å og Bolbro og enkelte unavngivne passager over Vestermose.

Derfor er det ikke overraskende at gøre fund fra stenalderen og frem til moderne tid, når man undersøger jorden nær Vrold. Vrold kendes allerede fra 1230, fra Kong Valdemars Jordebog, og Vrold har haft egen sognekirke der dog bliver revet ned efter reformationen i 1580-erne. Det undersøgte areal lå kun 200 m syd for Vrolds middelalderlige kirke og kirkegård, og langs den østlige kant af plateauet der i dag udgør Vrold.

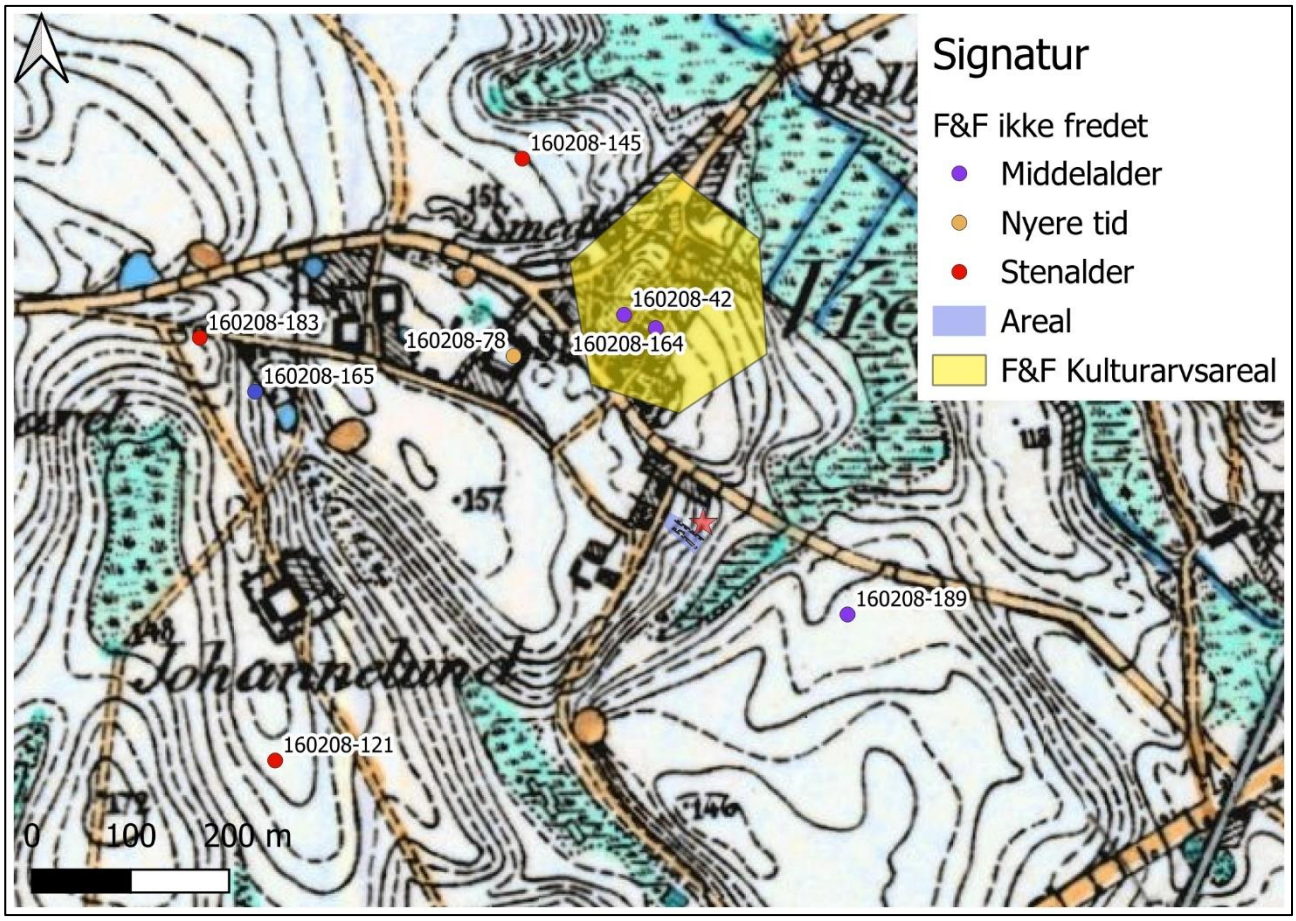

Figur 4: Uddrag fra Fund & Fortidsminder, lagt over kortserien Høje målebordsblade (1842-92). Det berørte areal ses markeret med rød stjerne.

Der er tidligere gjort en del fund i nærområdet. Det drejer sig om (sted- og lok.nr.) Vrold Kirke, 160208-78 Skår fra renæssancen, 160208-121 Stenalderboplads, 160208-145 stenalderboplads, 160208-164 kulturlag, 160208-165 diverse keramik og gruber fra sten-, bronze- og jernalder, 160208183 stenalderboplads, 160208-189 middelalderlige hustomter, samt 160208-140 kulturarvsarealet ved Vrold Kirke og kirkegård.

Kort efter at denne undersøgelse blev afsluttet, blev der foretaget en tilsvarende mindre arkæologisk forundersøgelse, samt systematisk udgravning på Gammel Skolevej 17, cirka 40 m mod syd. Her blev der ligeledes fundet spor efter væsentlige fortidsminder, i form af minimum en hustomt der også foreslås dateret til middelalder (SBM1884 Vrold V del 3).

Kulturarvsareal

Et kulturarvsareal er et område med særligt bevaringsværdige arkæologiske levn fra oldtiden eller middelalderen. En del af de udpegede fortidsminder er direkte synlige, f.eks. gravhøje, voldsteder og ruiner. Men størsteparten ligger skjult under jordoverfladen. Her gemmer der sig spor af huse, begravelser, handelspladser, hellige offermoser og meget mere.
Kulturarvsarealerne er særligt bevaringsværdige områder, hvor en bevaring 'in situ' - altså på stedet - tilstræbes.

Udgravningens resultater

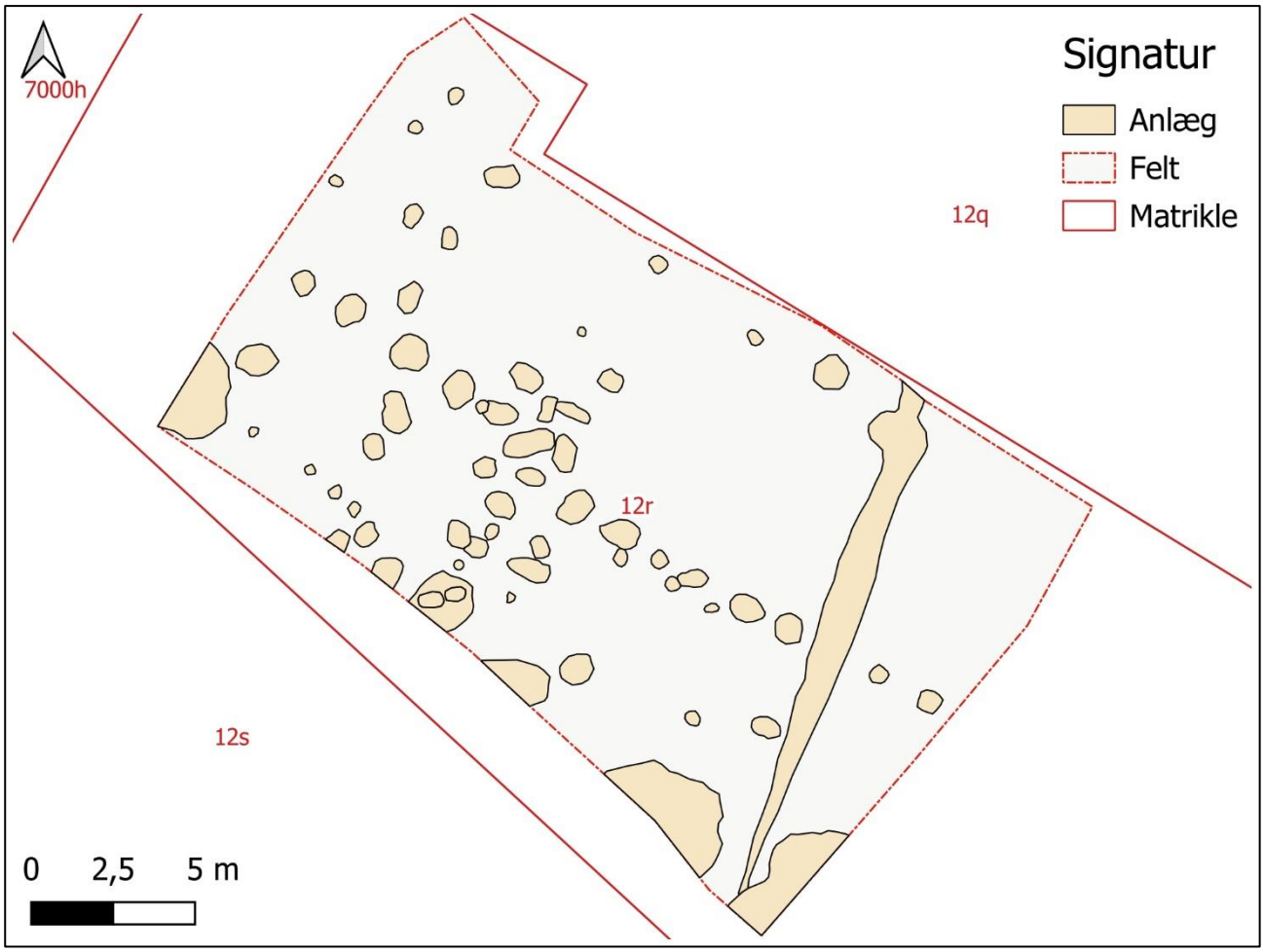

Figur 5: Oversigt over udgravningsfeltet, matrikler og registrerede anlæg.

Ved undersøgelsen blev der registreret 64 anlæg, altså forstyrrelse gravet ned i den faste undergrund. Anlæggene var fordelt på 38 stolpehuller, 11 anlæg udgik (natur/dyregang eller lignende), 10 recente forstyrrelse, 2 udgravningstekniske anlæg (anlæg snittet ved forundersøgelsen), 2 fyldskifter og 1 afgrænsning i form af en grøft.

Stolpehuller var meget uens, hvor flere var meget dybe og en del var relativt overfladiske og brede. De dybe stolpehuller vurderet til at være en art tagbærende stolpehuller og de relative flade og brede stolpehuller tolkes som nedgravninger til syldsten.

Derudover var der flere stolpehuller, hvis funktion var uklar. De kunne havde været del af udskud til hustomterne, eller dele af økonomibygninger, hvis udbredelse ikke er kendt.

De to hustomter K1 og K2 var ganske svære at udrede, hvilket hænger sammen med det relativt lille udgravningsfelt, hvor hustomter fortsætter ud af udgravningsfeltet, og hustomten derfor ikke er komplet.

Syldsten

Syldsten er et fundament af sten, husene i middelalderen (1.050 e.kr. og frem) bliver placeret ovenpå. Syldstenene forhindrer træet fra bindingsværket i at rådne så hurtigt, fordi det ikke kommer i direkte kontakt med jorden.

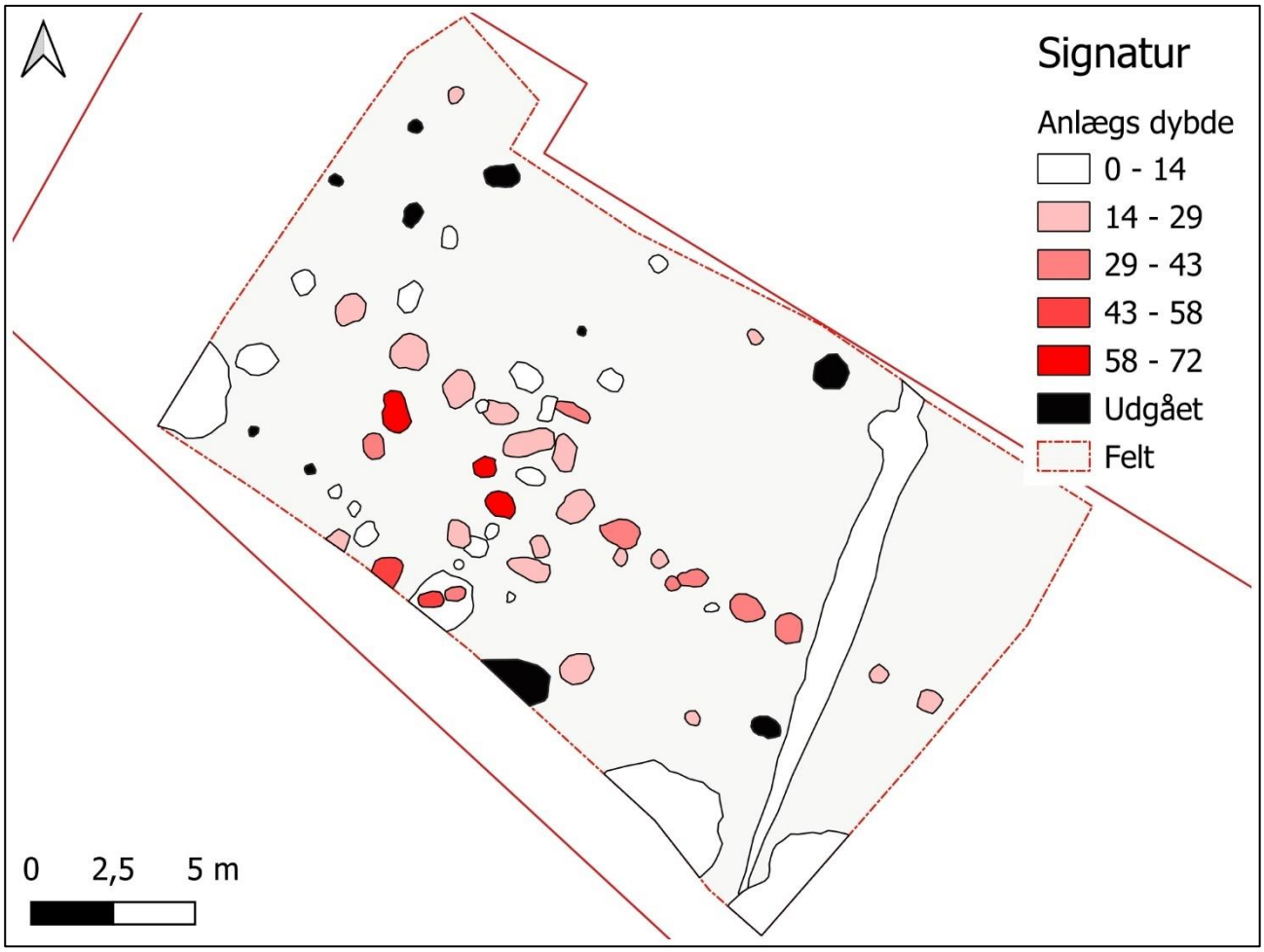

Figur 6: For at udrede eventuelle hustomter, er nedgravningsdybden her illustreret. Anlæg markeret med hvis er anlæg hvis dybde er sat til 0 (det kan være recente anlæg eller ganske overfladiske anlæg, eller anlæg som grøften der ikke er relevant for selve hustomterne).

I fladen kunne der ses to rækker af stolpehulle, orienteret nordvest-sydøst, og der kunne ses en forskydning rækkerne imellem centralt i feltet. Sydvest for de to rækker, var der flere ganske dybe nedgravninger.

Med forskydningen i rækkerne af stolpehuller, tegnes der et billede af to hustomer K1 og K2, der har overlappet hinanden, og derfor ikke har været samtidige. Dertil ligger flere stolpehuller sydvest for, nærmest vinkelret på det to rækker, hvilket blev tolket som et udtryk for orientering af de to hustomter.

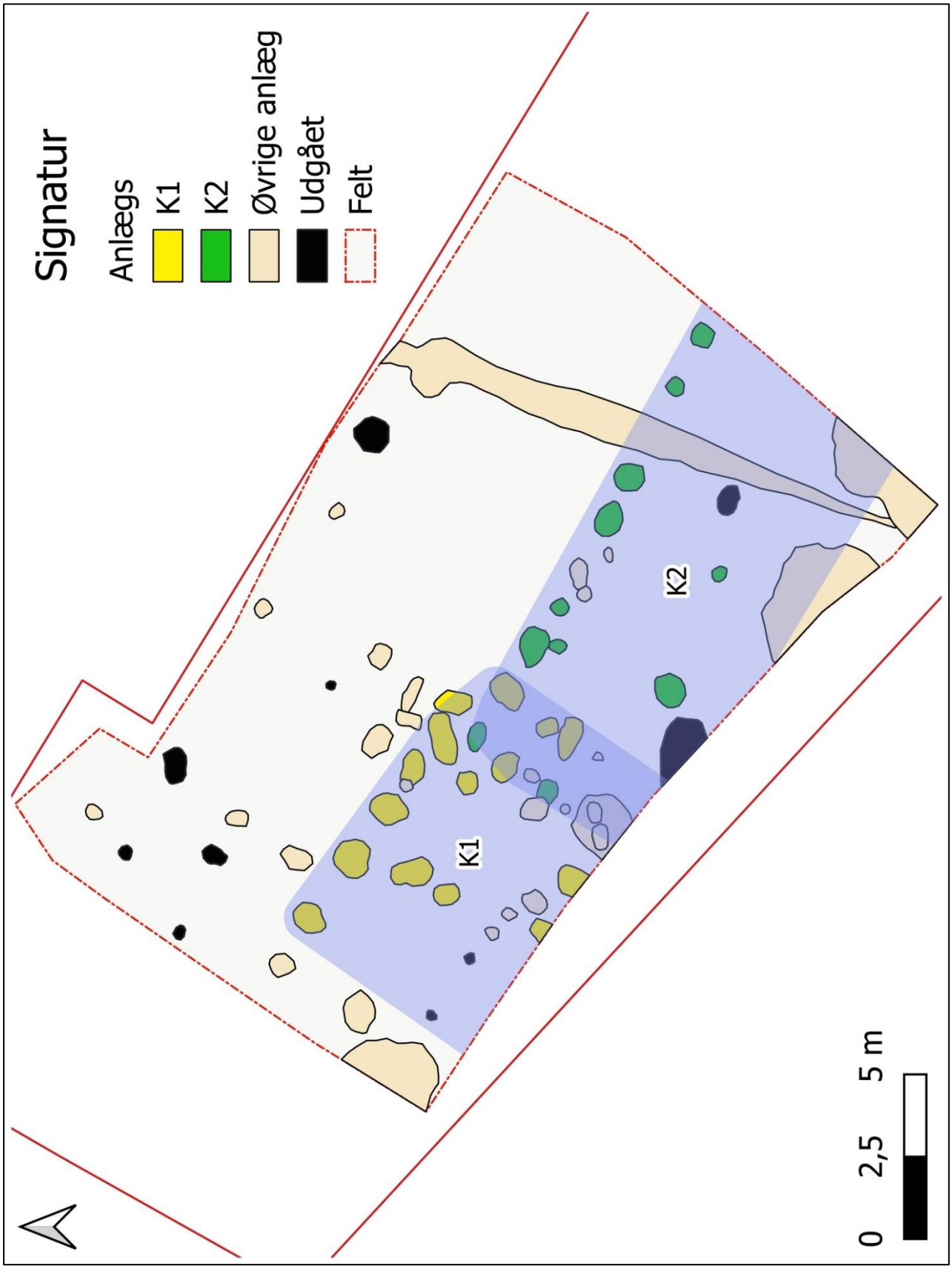

Figur 7: Tolkningen af de to hustomter K1 og K2. K1 må strække sig ud af feltet mod sydvest, og K2 fortsætter ud af feltet mod sydøst.

Hustomt K1

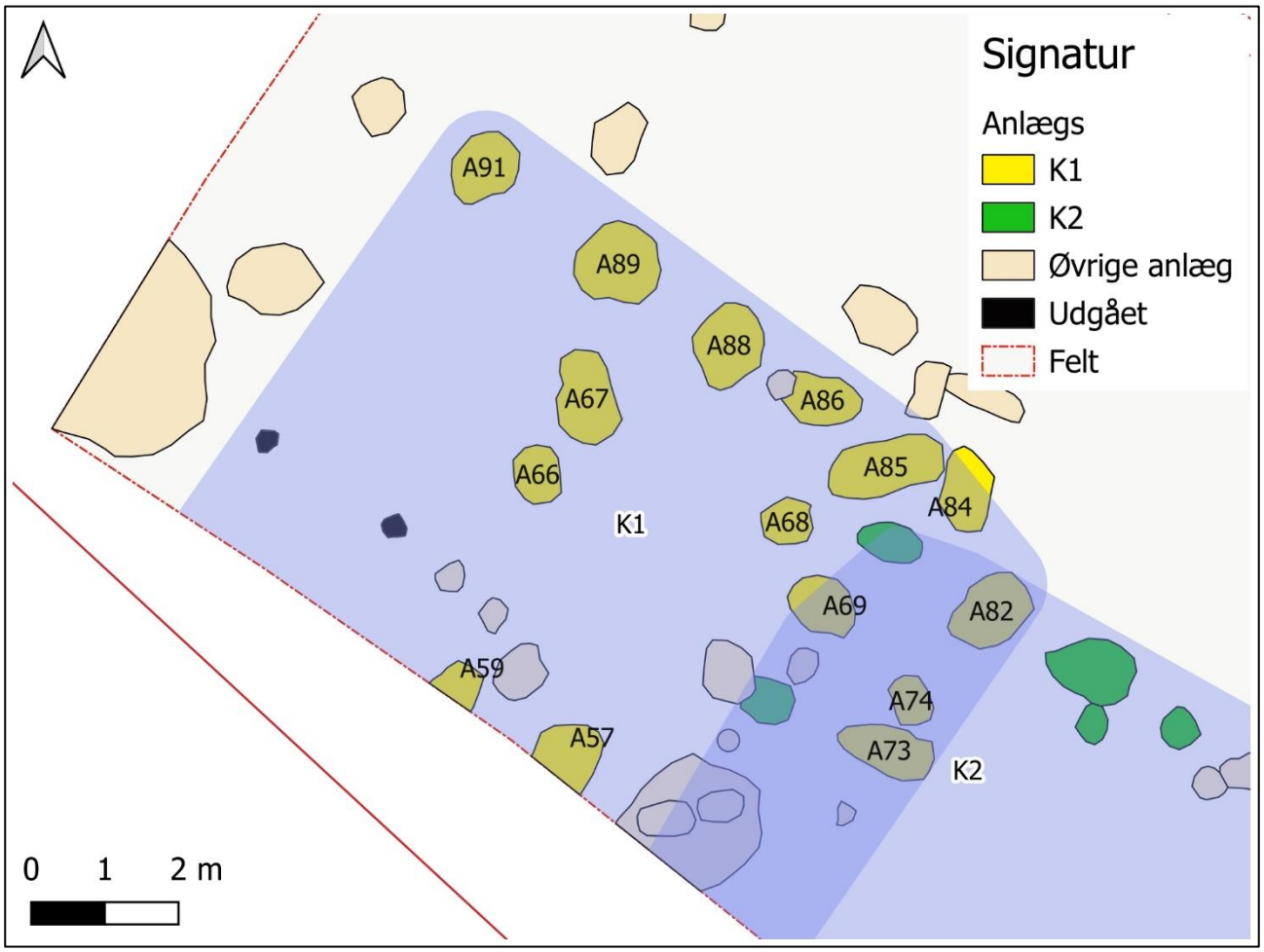

Figur 8: Hustomten K1, Orienteret nordøst-sydvest, og hvor en stor del af hustomten må ligge syd for det undersøgte areal, formentlig 2/3 del af hustomten mangler. Skala 1:100.

Terræn: Jævnt terræn, der falder en del mod øst og let mod syd. Let stigende mod nord. Undergrund kunne ses som gulbrunt sand.

Andre anlæg: Stolpehullet A58 kunne ikke sættes i relation til hverken K1 eller K2, det samme er gældende for A104 og A56.

Dimension: Ud fra tolkningen af K1, har hustomten haft en bredde på cirka 10,4 m, og en ukendt længde, kun 6,8 m af hustomten er undersøgt.

Figur 9: Stolpehuller A68, set fra syd. Fotostokken er 40 cm.

Fund: Der fremkom en del fund der kan knyttes til K1:

X12: 1 stk randskår fra stolpehul A85 formentlig fra et fad. Fint magret med gråhvid skærv. Randen er let indsvajet, men desværre noget fragmenteret. På indersiden ses en lille rest af glasering, i en grønbrun nuance. 13 g.

X13: 1 stk fragment af slagge, fra stolpehul A82. Meget hårdt brændt og varmepåvirket slagge, næsten sintret med inklusioner af kalk. 14 g.

Figur 10: X16 fra stolpehul A57. Hjørne af en munkesten.

X16: 1 stk fragment af munkesten fra stolpehul A57. Relativt groft magret og med en lidt rødbrun skærv. 9,5*8,5*7 cm. 632 g. Kasseret

X17: 1 stk blyblik fundet i stolpehul A85. 4*2,5 cm og med en tykkelse på 0,8 mm. 6 g. Kasseret.

X18: 1 stk sideskår. måske hård gråvare, fra stolpehul A57. Mellemfint til fint magret med rødbrun og let ru inderside og mere gråbrun og glattet yderside. 22 g.

X19: 1 stk mindre fragment af keramik fra stolpehul A67. 25*19*0,9 cm, mellemgroft magret med rødbrun skærv. 4 g. Kasseret

X20: 1 stk side/bugskår af hård gråvare, fra stolpehul A69. Fint til mellemfint magret med gråbrun skærv. Indersiden er grålig og ru, ydersiden sortbrun og glattet med en rest af belægning. 34 g.

X24: 1 stk mindre jernnagle fra stolpehul A69. Meget korroderet. 34*13*9 mm, 6 g. Kasseret

X25: 1 stk mindre jernnagle fra stolpehul A67. Ganske korroderet. 30*10*7 mm, 5 g. Kasseret.

Jordprøver: Der blev udtaget to jordprøver, X6 (fra A91) og X8 (fra A68) til flotering og hvis muligt 14C analyse til datering.

Datering: På baggrund af kontekst og fund foreslås en datering til yngre middelalder eller Renæssancen.

Note: Der ses ikke nogen symmetri i de dybe, og formentlig, tagbærende stolpehuller. Det er muligt at der var tale om en treskibet huskonstruktion. Men det virker dog mest sandsynligt at der er tale om et et-skibet hus med bindingsværk. Det vurderes at der er tale om den nordlige gavl, samt dele af den østlige væg.

Hustomt K2

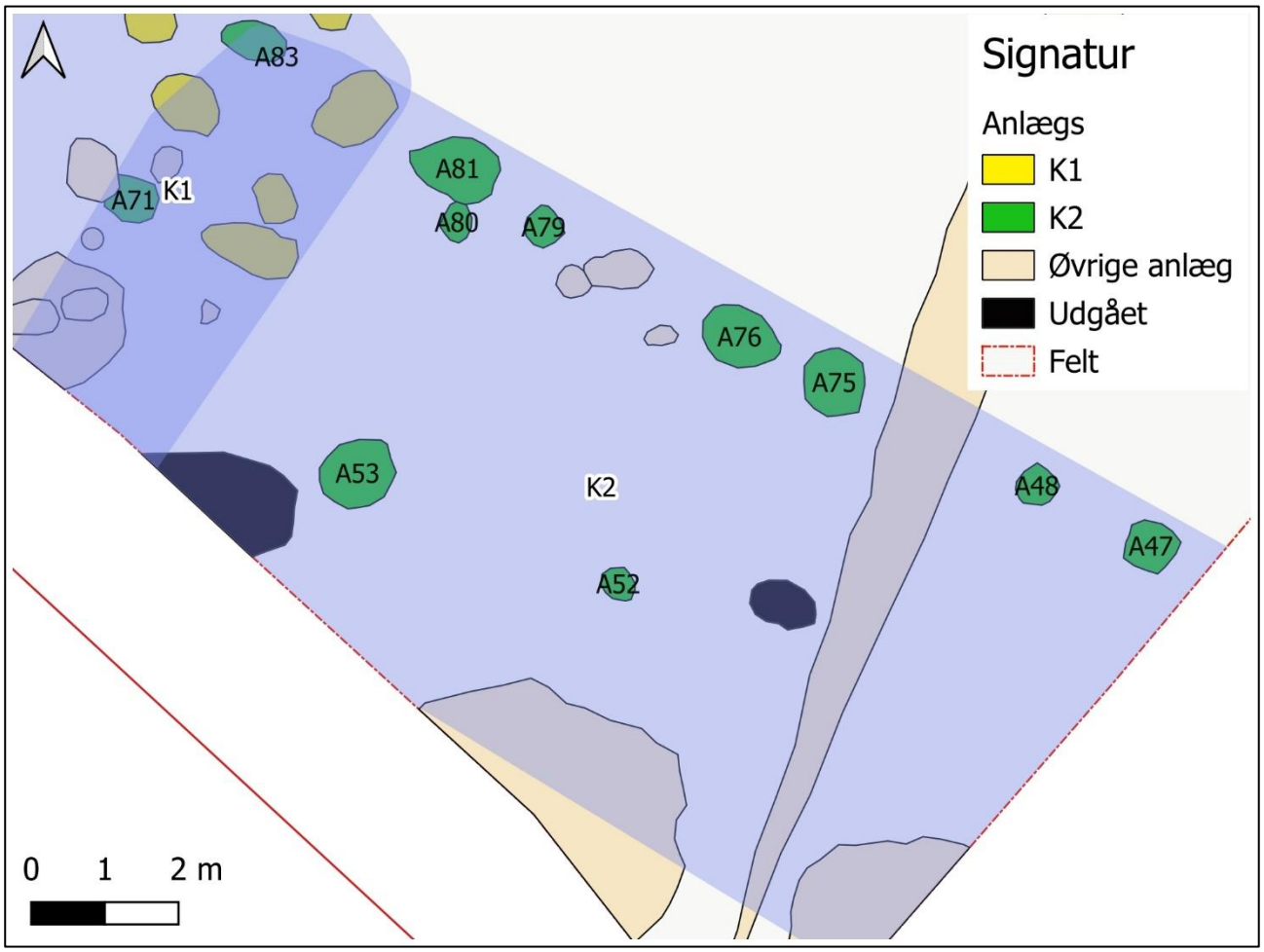

Figur 11: Hustomten K2, orienteret nordvest-sydøst. Det formodes at cirka 1/3 del af hustomten ikke er undersøgt. Skala 1:100.

Terræn: Jævnt terræn, der falder en del mod øst og let mod syd. Let stigende mod nord. Undergrund kunne ses som gulbrunt sand.

Andre anlæg: A78 stolpehul, måske en del af væggen. A49 og A50, begge recente forstyrrelser. Hustomten ligger henover grøften A46, der er desværre ikke en stratigrafi K2 og A46 imellem der kan afsløre en kronologi, dog kan det sikkert slås fast at de ikke er samtidige.

Dimension: Trods at hustomten ikke blev fuldt blotlagt, må hustomten have være minimum 6 m bred og mere end 15 m lang.

Fund: Der er kun relativt få fund tilknyttet K2. Det drejer sig om:

X21: 1 stk sideskår af hård gråvare, fundet i stolpehul A78. Mellemfint magret med gråbrun og let ru inderside, og mørk gråbrun og let glattet yderside. 6 g.

X22: 1 stk sideskår fra stolpehul/nedgravning til syld A81. Fint til mellemfint magret med rødbrun til brun og let ru inder- og yderside. 12 g.

X33: Konisk tenvægt af bly, fundet i fladen ved siden af A48. 20 mm i diameter og 9 mm høj. 11 g. Det er usikkert om tenvægten kommer fra A48 et vægstolpehul i K2 eller grøften A46, idet tenvægten blev fundet i fladen mellem de to anlæg.

Jordprøver: Der var ikke egnet materiale i stolpehullerne til at udtage jordprøver til flotering og datering.

Datering: På baggrund af kontekst og fund foreslås en datering til yngre middelalder eller Renæssancen. Hustomterne K1 og K2 er ikke samtidige.

Note: Tolkningen af konstruktionen er at det er den nordlige væg, og vestlige gavl der blev påtruffet.

På baggrund af dateringen til middelalder/renæssance og på stolpehullernes udformning, må der være tale om bindingsværkshuse, formentlig i en etage eller stokværk om man vil. Der blev ikke ses anlæg der kunne indikere trapper eller svalegang omkring huset.

Bindingsværk

Bindingsværkshuse har i historisk tid været den mest anvendte form for bærende konstruktion. Bindingsværk er et bygningsskelet, der består af lodrette og vandrette tømmerstykker, eventuelt suppleret med skråtstillede stolper.

Bindingsværkshuse kendes fra landsbyer og byer med gamle bydele. Træet i bindingsværket står frem med sine fine mønstre mod tavlerne, som er mellemrummene mellem træbjælkerne. Tavlerne kan være udfyldt med lerklining eller murværk.

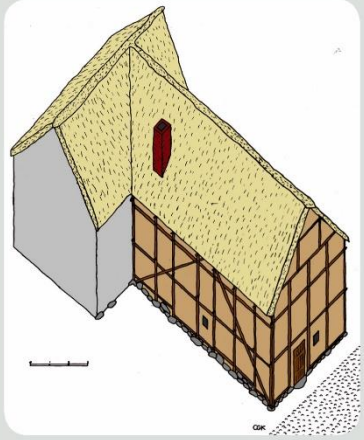

Figur 12: Foto af tenvægten X33 med underside til venstre og overside til højre. Cirka 20 mm bred og 9 mm høj, men med en vægt på 11 g.

A46 Tofteskel

Blandt de øvrige anlæg er især grøften A46 interessant idet den også blev set ved udgravningen på Gl. Skolevej 17. Der må være tale om et tofteskel der har indhegnet flere bygninger der tilsammen har udgjort en gård. Tofteskel som dette er vigtige for at forstå udstrækningen af gården, og kan samtidig have være med til at afgrænse Vrold i østlig retning. Der fremkom flere fund fra grøften, der langsomt er blevet fyldt op med jord og affald.

Det drejer sig om: X15: 1 stk randskår, måske ældre rødgods, fundet i grøft A46. Mellemfint magret med orangerød inder- og yderside og med en lys grå skærv. Randen er let indsvajet og med en omtrentlig randdiameter på 10 cm. 11 g. Og X23: 3 stk teglfragmenter. Mellemgroft magret og rødbrunt. 660 g. Kasseret. Her er X15, der kan være såkaldt "ældre rødgods" være interessant idet det trækker dateringen af X46 ned til perioden cirka 1175-1400, hvilket er noget ældre en den generelle datering af bygningerne, der hører til i 14-1600-tallet.

Figur 13: Venstre: Randskår X15. Højre: X23 Fragmenter af tegl. Begge fra A46.

Grøft A46

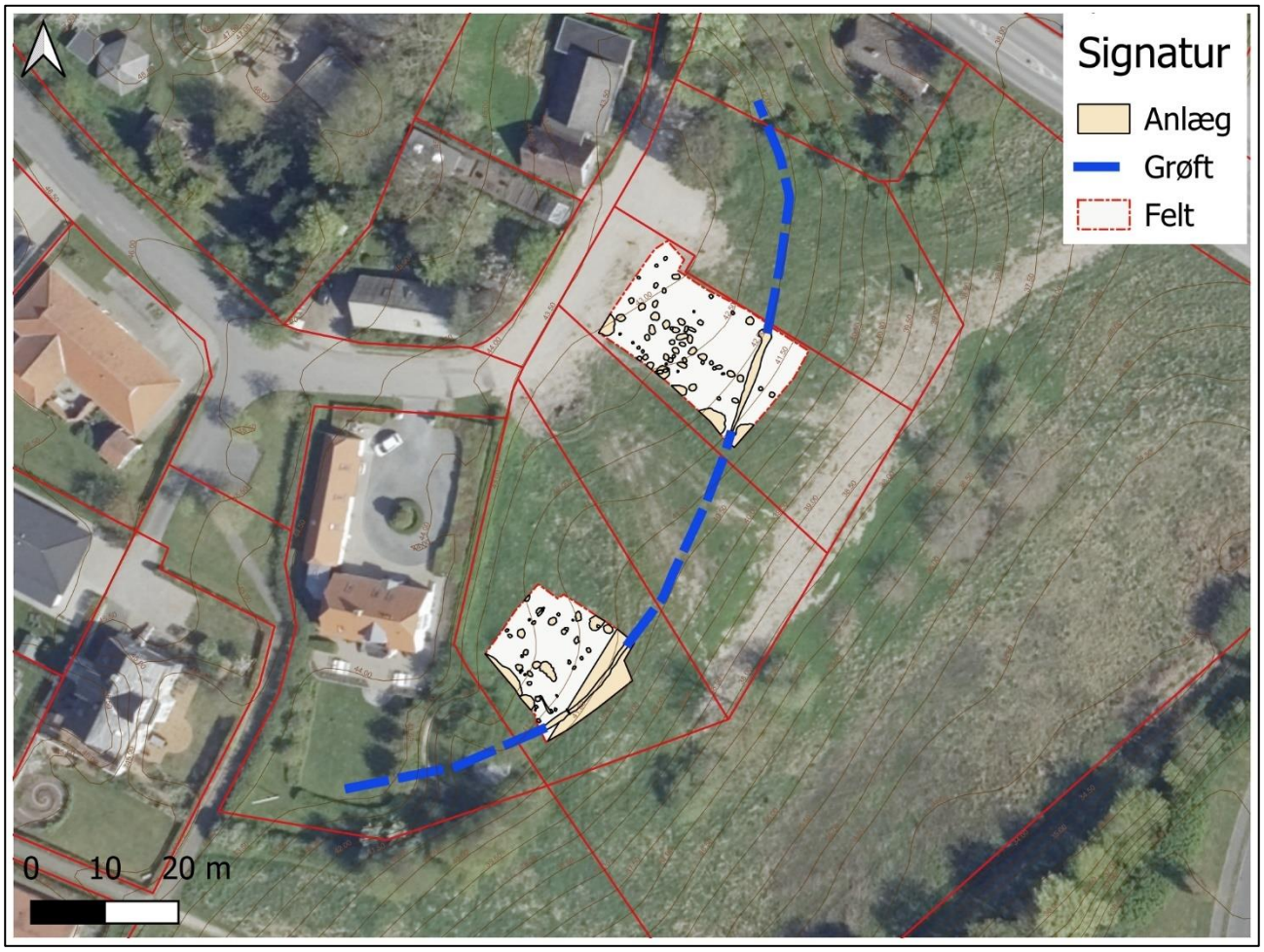

Figur 14: Oversigt med denne undersøgelse som den nordligste, og undersøgelsen ved Gl. Skolevej 17 (SBM1884 Vrold V del 3) i syd. Lagt over orthofoto med matrikler og koter med 0,5 m højde. Grøftens lette krumning kunne indikere at grøften følger plateauets kant, og drejer over mod vest i den sydlige del. Med blå streg er grøftens mulige forløb tegnet på.

Figur 15: Tværsnit gennem den bredeste del af grøft A46 i den nordlige del af feltet. Ved snittet frem flere fund. Set fra syd. Fotostokken er 40 cm.

Recente anlæg

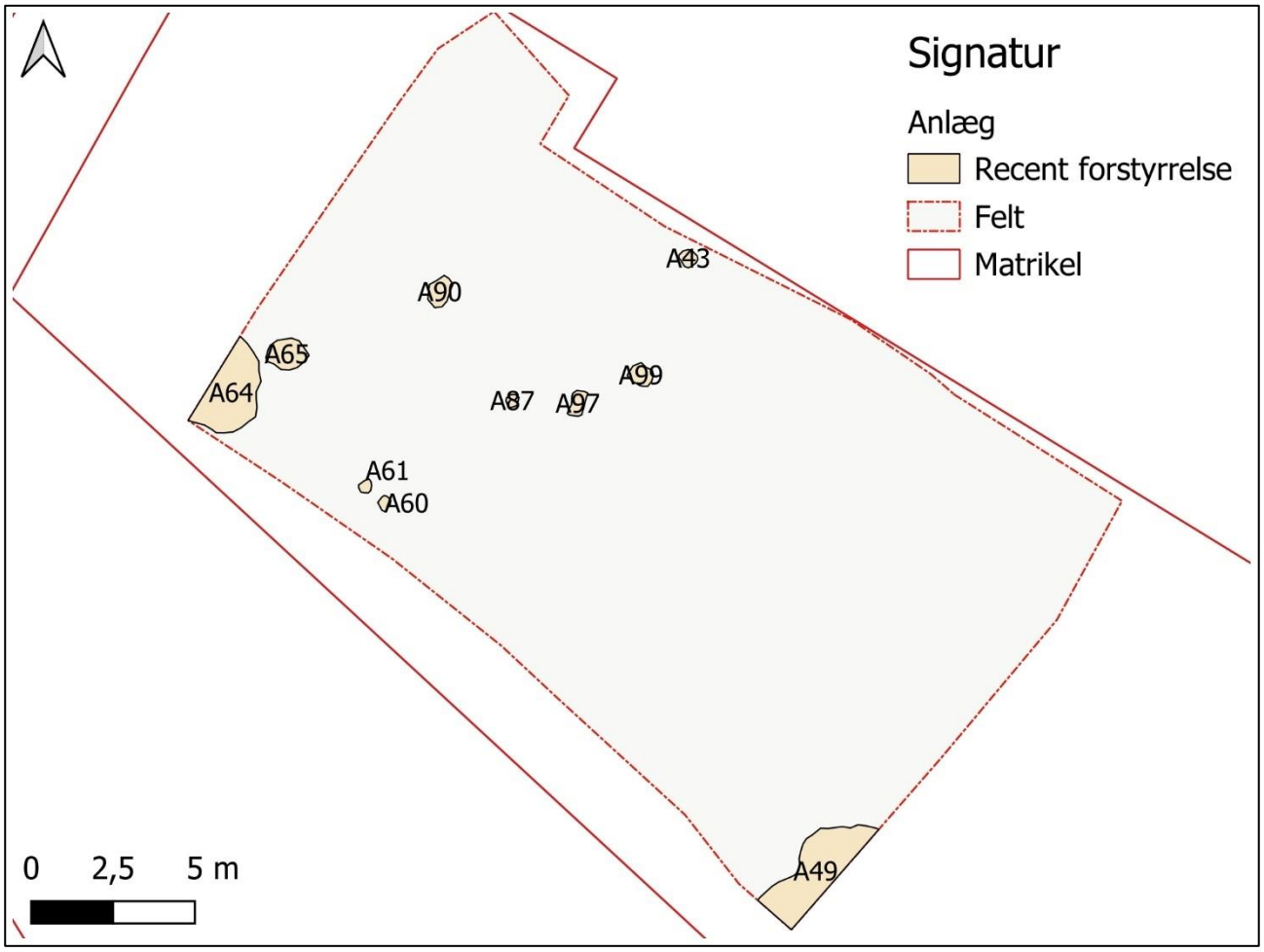

Figur 16: Oversigt med recente anlæg, altså nedgravninger fra moderne tid, med genkendeligt affald som hønsenet, glas og porcelæn.

Ved den recente nedgravning A97, relativt centralt på matriklen fremkom der adskillige fund fra nyere tid, blandt andet X32 Bemalet porcelæn, og X31 grebet fra en gaffel eller ske. Begge dele fortæller om en tid, for ikke så længe siden, hvor den slags affald blev bortskaffet i naturen, men bortset fra deres unge alder, er selve typen af fund, ikke meget anderledes end hvad man ser i historisk og forhistorisk kontekst.

Figur 17: Venstre: Den bemalede porcelænsunderkop med guldkant X32. Fra det recente anlæg A97.

SBM1884 Vrold V del 2 i perspektiv

Man kan forestille sig historien om et sted, som et puslespil, hvor vi hverken kender motivet, antallet af brikker og hvor vi ved at vi endnu ikke har alle brikkerne.

Men her har vi nu fået en vigtig brik i forhold til landsbyen Vrold. For i trods det relativt begrænsede areal der er blevet undersøgt, har undersøgelsen givet vigtig ny viden.

Sammen med udgravningen ved Gl. Skolevej 17, kan der nu med stor sikkerhed påvises spor efter Vrolds udvikling og udbredelse i middelalderen.

Udover kirken og kirkegården knap 200 m mod nord, vides der i praksis ikke meget om Vrolds historie. Men med fundet af hustomterne og især tofteskellet A46, har vi nu en markant større viden om den østlige del af Vrold.

De indsamlede jordprøver fra hustomt K1 og tofteskellet A46 vil fremadrettet blive undersøgt for egnet materiale til 14C analyse, der sammen med fund af keramik, kan datere hustomterne med +/- 50 års nøjagtighed.

Resultatet giver samtidig afsæt til kommende interesseområde i og omkring Vrold for fremtiden.

Datering

At datere betyder at tidsbestemme. Der er flere forskellige måder at datere på. Der er absolutte dateringer, som er naturvidenskabelige dateringer, fx kulstof-14-dateringer og dendrokronologiske dateringer, som giver en mere eller mindre præcis datering af den pågældende ting.
Derudover er der såkaldt relativ datering, som er en datering, hvor man sammenligner den fundne ting med andre ting i forhold til deres form og alder. Det kan både være i form af at se på *stratigrafi* eller ved at sammenligne med en *typologi*.
Stratigrafi er det ord, der bruges, når to anlæg, fx stolpehuller, skærer hinanden - altså at det ene stolpehul er gravet ned delvist oveni det andet, og dermed er yngre. Med stratigrafi kan man derfor få en rækkefølge af, hvad der er ældre og yngre end hinanden, som kan hjælpe med at tidsbestemme.
Typologi er egentlig sammenligning i form - fx hvordan et hus eller et lerkar ser ud. Typologi har siden arkæologiens start været en af de vigtigste måder at datere på. Der er lavet mange studier - altså sammenligninger - af, hvordan forskellige ting ser ud i forskellige tidsperioder.

Administrative data

Placering og matr.nr.	Vrold, Skanderborg Jorde. Matr.nr.: 12^{r}
Sogn:	Skanderup Sogn.
Periode:	16-06-2025 til 18-06-2025
Deltagere:	Morten Valdorff Rasmussen (daglig leder, beretningsansvarlig), Merethe Schifter Bagge (arkæolog)
Bygherre:	Hybel A/S, Rosenkrantzvej 2, 8700 Horsens.
Entreprenør:	Entreprenørafdelingen, Skanderborg Kommune, Norgesvej 3, 8660 Skanderborg
Areal og dækning:	Arealstørrelse: 468 m^2.

Relevant litteratur

Ethelberg, Per; Nis Hardt, Bjørn Poulsen & Anne Birgitte Sørensen 2003: Det sønderjyske landbrugs historie, vikingetid og Middelalder. Haderslev.

Jensen, Jørgen 2003: Danmarks Oldtid. København

Tidstavle

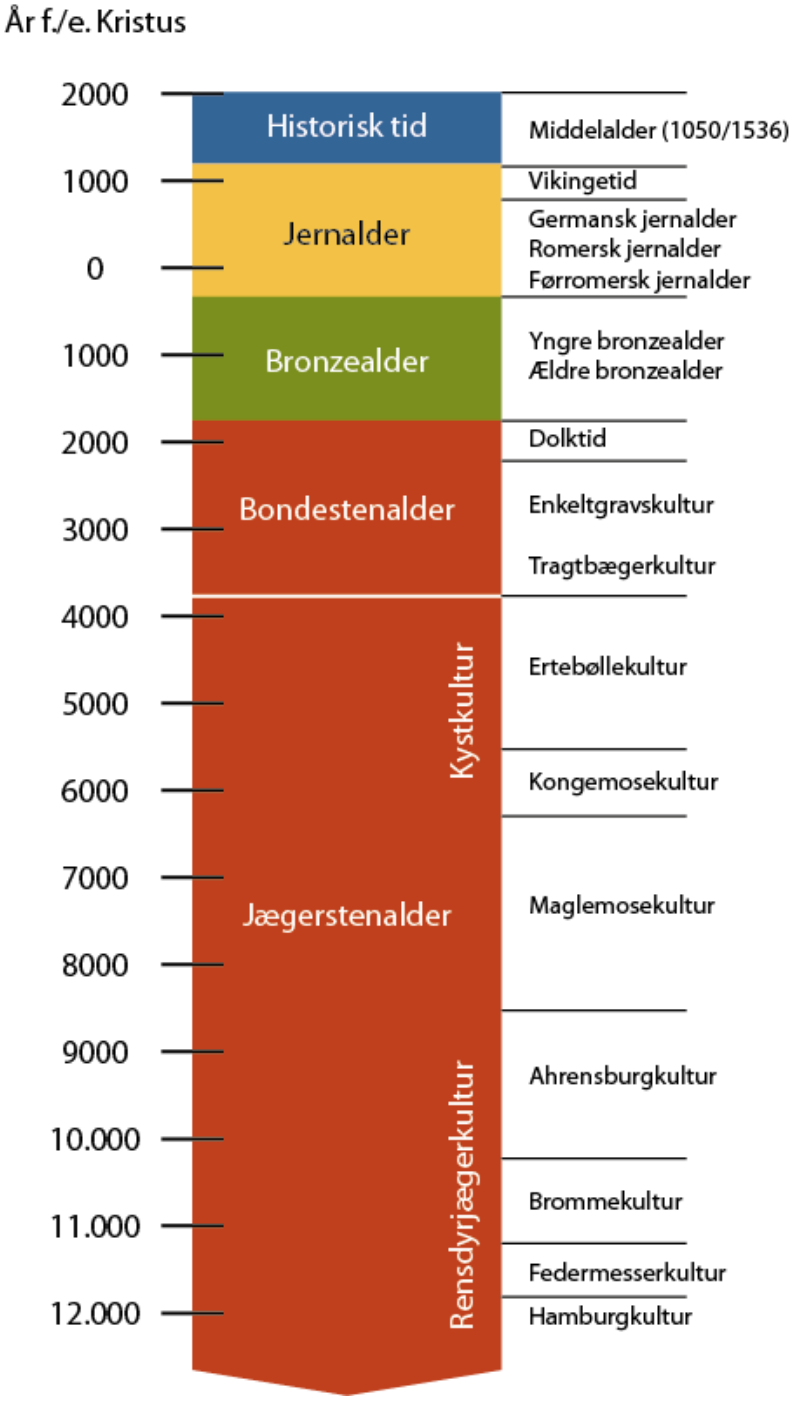
År f./e. Kristus
2000
1000
0
1000
2000
3000
4000
5000
6000
7000
8000
9000
10.000
11.000
12.000
Historisk tid
Jernalder
Bronzealder
Bondestenalder
Kystkultur
Jægerstenalder
Rensdyrjægerkultur
Middelalder (1050/1536)
Vikingetid
Germansk jernalder
Romersk jernalder
Førromersk jernalder
Yngre bronzealder
Ældre bronzealder
Dolktid
Enkeltgravskultur
Tragtbægerkultur
Ertebøllekultur
Kongemosekultur
Maglemosekultur
Ahrensburgkultur
Brommekultur
Federmesserkultur
Hamburgkultur